

Miért nem működik?

I. BEVEZETÉS

Az úgynevezett tényítéletek és értékítéletek között feltételezett dichotómiát többféle szempont alapján szokták kritizálni.¹ Az egyik ilyen kritika azon a feltételezésen alapul, hogy – legyen szó akár tudományos jellegű kutatásról, akár köznapivitáról – az úgynevezett tényítéletek kiválasztásában és elfogadásában – expliciten vagy impliciten – mindig szerepet játszanak az úgynevezett episztemikus értékek. Más szóval az előbbieket elfogadása már eleve előfeltételezi az említett értékeket. Következésképpen a „tények” és az „értékek” elválaszthatatlanok egymástól.²

Az alábbiakban ezzel az elmélettel szemben szeretnék bizonyos fenntartásokat megfogalmazni: véleményem szerint az episztemikus értékek említett szerepével kapcsolatos teória nem *feltétlen* cáfolja a tényítéletek és értékítéletek dichotómiáját állító *logikai* tézist. Különösen abban a formában nem, ahogy a teória védelmezői leginkább megfogalmazzák a kritikát.

Véleményem szerint ugyanis az a kijelentés, hogy „vizsgálataink, kutatásaink, következtetéseink során a tények és értékek elválaszthatatlanok”, többféleképpen is értelmezhető. Az említett „elválaszthatatlanságot” úgy is tekinthetjük, hogy ismereteink igazolása, következtetéseink, vizsgálataink során a tényítéletek és az episztemikus értékítéletek rendszeresen, de csak időlegesen pusztán összekapcsolódnak, még pontosabban helyet kapnak egymás mellett. Annál is inkább megfelelőnek tűnik ez az értelmezés, mivel az elmélet képviselői inkább önmagában erre a gyakorlatra hivatkoznak.³ Ebben az értelemben az elmélet arra mutat rá, hogy az értékítéletek – ezen belül az episztemikus értékeket tartalmazó értékítéletek – *szerepet játszanak* választásaink, döntéseink folyamán. Csakhogy a logikai tézis mint a dichotómia egyik fontos reprezentán-

¹ Lásd Brown 2008. 76.

² A „tényítéletek” és az „értékítéletek” terminológiája és egymással szemben történő meghatározása már előfeltételezi azt a nonkognitivistát, miszerint az értékítéletek nem fejezhetnek ki tényeket. Ennek az elméletnek a vizsgálatától itt el kell tekintenem, és a könnyebbség kedvéért a bevett terminológiát követem.

³ Lásd Putnam 2003. 30–33; 135–145.

sa – önmagában – egyáltalán nem tagadja ezt a gyakorlatot. Hiszen – mint alább többször kiemeljük – a logikai tézis értelmében: *Nem létezik az egymással konzisztens nem értékelő, illetve nem normatív állításoknak olyan halmaza, amelyből érvényes módon tudnánk következtetni értékelő, illetve normatív állításokra.* Más szóval a tézis azt állítja, hogy ha *eleve nem rendelkezünk* értékelő, illetve normatív ítéletekkel vizsgálataink, levezetéseink, indoklásaink során, akkor nem tudunk érvényes módon értékelő vagy normatív ítéletekre következtetni. Márpedig ezt az állítást nyilvánvalóan nem ássa alá önmagában az a felismerés, miszerint a tényítéletek kiválasztása során, illetve a tényítéletekre történő következtetéseink során premisszáink között *eleve szerepet játszanak* és helyet kapnak bizonyos értékelő vagy normatív ítéletek.

Azonban ha a „tények és értékek elválaszthatatlanok” kijelentést úgy értelmezzük, hogy az indoklásoktól, bizonyítási eljárástól függetlenül is minden egyes tényítélethez már eleve elválaszthatatlanul és szükségszerűen kapcsolódik egy értékelő, illetve normatív ítélet, akkor nehezen védhető állítást kapunk. Ha viszont ezt a feltételezést inkább úgy fogalmazzuk át, hogy némely tényítélethez elválaszthatatlanul kapcsolódik egy értékítélet, akkor ez ismét nem ássa alá a logikai tézist, hiszen ez lényegét tekintve csak annyit állít, hogy *puszta tényítéletekből* nem következtethetünk érvényes módon értékítéletekre. Ugyanakkor a tények és értékek elválaszthatatlansága jelentheti azt is, hogy bizonyos, a tényekre referáló ítéleteink egyben értékítéletek is.⁴ Esetünkben az episztemikus értékítéletek ugyanolyan mértékben tekinthetők tényítéleteknek, mint értékítéleteknek és megfordítva. Valójában az igazi kihívást a legutóbbi értelmezés jelentené, de az alábbiakban ezzel szemben is szeretnék bizonyos kételeyeket megfogalmazni.

A dichotómiát állító tézisek közül a *logikai tézist* kívánom kiemelni: kritikám csak arra vonatkozik, hogy az említett gyakorlat nem cáfolja a dichotómiának ezt a fajtáját. Szeretném hangsúlyozni, hogy ebben a tanulmányban nem az a célom, hogy a tények és értékek elválasztását megalapozó érveket megvédjem vagy továbbgondoljam: ahogy a dichotómiát állító érvek közül csak a logikai tézist, ugyanígy a vele szembehelyezhető, dichotómiát tagadó érvek közül pusztán az episztemikus értékek szerepét kiemelő érvet vizsgálnám. Következésképpen mind a dichotómiát védő, mind azt bíráló további érvekkel itt csak annyiban foglalkozom, amennyiben érintik az említett kritikát. Magát a logikai tézist sem kívánom megvédeni, csak arra kívánok rámutatni, hogy *az episztemikus értékek szerepének hangsúlyozása többféle módon értelmezhető és önmagában nem feltétlen ássa alá a tézist.*

⁴ Például erkölcsi tartalmú következtetéseink során szerepet kaphatnak a következő ítéletek: X meglopta Y-t, X meggyilkolta Y-t stb. Sokan úgy vélik, emellett, hogy ezek az ítéletek tényeket fejeznek ki, egyben értékítéletek is.

A logikai tézis kiemelését két szempontból tartom fontosnak: egyrészt a dichotómiát védő tézisek közül az egyik legelterjedtebb, annál is inkább, mivel – ahogy erre majd az alábbiakban röviden szeretnék is kitérni – az értékítéletek igazolhatóságának, bizonyíthatóságának a problémájához kapcsolódik. Másrészt a dichotómiát az episztemikus értékek alapján bíráló kritika vizsgálata is ezt a fókuszálást vonja maga után: hiszen éppen arra hivatkozik, hogy a *következtetéseink*, igazolásaink során milyen fontos szerepet töltenek be ezek az értékek.

A következő fejezetben szeretném röviden ismertetni a dichotómia típusait, majd pedig a logikai tézist. Ezt követően az episztemikus értékek szerepén alapuló kritikát mutatom be. Itt elsősorban Hilary Putnam érveire hivatkozom, hiszen jelenleg ő az általunk vizsgált kritikának az analitikus körökben leginkább elfogadott reprezentatív képviselője. Arra szeretnék rámutatni, hogy amennyiben Putnam érveit „betű szerint” értelmezzük, akkor nem ragadhatunk meg olyan kapcsolatot a tényítéletek és az értékítéletek között, ami elegendő lenne a logikai tézis cáfolatához. Azonban igyekszem az általa felvetett kritikát továbbgondolni, és az előbbinél sokkal szorosabb kapcsolatot feltételezni a tények és értékek között. Végül pedig igyekszem ezzel az elmélettel kapcsolatban is bizonyos problémákra rámutatni.

II. A DICHOTÓMIA TÍPUSAI

A tények és értékek szigorú elválasztását megalapozó érveket az alábbi szempontok szerint csoportosíthatjuk:⁵

- Szemantikai tézis
- Logikai tézis
- Episztemológiai tézis
- Ontológiai tézis
- Motivációelméleti tézis

Azonban mindezeket a dichotómia mellett szóló érveket a szemantikai, a logikai és az ontológiai, vagy még inkább pusztán csak a *szemantikai* és a *logikai* tézisekre szokás redukálni.⁶ Tehát a szétválasztást alátámasztó érvek típusait leginkább két főcsoportra oszthatjuk: A szemantikai tézisére, illetve a logikai tézisére. Az előbbi eredetileg George E. Moore nevéhez köthető, míg az utóbbi Hume egyik elhíresült passzusát summázza.⁷

⁵ Vö. Pigden 1993. 425; Brink 1989. 145–149; Brown 2008. 76.

⁶ Vö. Pigden 1989. 128; Brink 1989. 145–149. Amint alább látni fogjuk, az ontológiai tézis és a szemantikai tézis megkülönböztetését inkább csak az úgynevezett szintetikus naturalisták, illetve a Cornell-naturalisták hangsúlyozzák.

⁷ Brink 1989. 145–149.

A Moore érvein alapuló és az antinaturalisták által elfogadott *szemantikai tézist* a következőképpen tudjuk meghatározni:

*Egy értékfogalom jelentése soha nem azonosítható egy nem értékelő fogalom jelentésével, illetve az értékelő fogalmak nem is határozhatóak meg nem értékelő fogalmak segítségével.*⁸

A szemantikai tézisnek viszont sok tekintetben a logikai tézis szempontjából lehet relevanciája. Ha ugyanis elfogadjuk azt a formális logikában elfogadott tételt, miszerint az érvényes deduktív érvek inkább csak kibontják, explicitté teszik azt az állítást, ami már implicitte eleve benne foglaltatik a premisszában és ehhez hozzávesszük a szemantikai tézist, akkor könnyen juthatunk arra a következtetésre, hogy nem létezhet a morális tartalmú terminusokat nem tartalmazó állításoknak olyan halmaza, amelyből érvényes módon következtethetnénk morális tartalmú terminusokat tartalmazó állításokra. Ezzel át is tértünk az úgynevezett logikai tézis meghatározásához.

III. A LOGIKAI TÉZIS

A logikai tézis tehát a fent említett értelemben összefüggésben áll a szemantikai tézissel, ám jóval korábban nyert megfogalmazást. David Hume *Értekezés az emberi természetről* című írásában a következőket olvashatjuk.

Az általam ismert erkölcsi rendszerek mindegyikében megfigyeltem, hogy jóllehet a szerzők egy ideig a megszokott következtetési mód szerint haladnak előre fejtegetéseikben, s megállapítják Isten létezését, vagy elmondanak valamit az emberi élet dolgairól, de a szokásos állítások – valami így van, más meg nem így van – egyszer csak hirtelen megszakadnak, és már csupa ilyen kijelentést találok: ennek így kell lennie, annak meg nem szabad így lennie. Az átmenet észrevétlen, ám – úgy érzem – annál nagyobb jelentőségű. Ugyanis ez a kell és nem szabad valamilyen új állítást és relációt fejez ki, e fölött nem tudok elsiklani, ez okvetlen magyarázatra szorul; egyben pedig várom annak megindoklását is, ami különben teljesen felfoghatatlannak tűnik számomra, hogy ezt az új relációt miként lehet levezetni a többi, egészen másféle relációból. [...] Ez a csekély elővigyázatosság elegendő valamennyi közkeletű erkölcsi rendszer megdöntéséhez; elég erre ügyelnünk, és belátjuk, hogy az erény és a vétkek nem pusztán a tárgyak közötti reláción alapul, s felismerni sem tudjuk eszünk segítségével.⁹

⁸ Vö. Brown 2008. 76 és 83–84. Sok antinaturalista még azt is elutasította, hogy értékelő fogalmak más értékelő fogalmak segítségével meghatározhatóak lennének. Lásd Prichard 1981. 106–136.

⁹ Hume 2006. 468.

Hume elgondolását többféleképpen is szokás értelmezni: Egyrészt sokan úgy vélik, hogy csak egy megoldásra váró problémára hívta fel a figyelmet, mások ellenben úgy gondolják, hogy egyértelműen tagadta a pusztá tényítéletekből értékítéletekre történő következtetések lehetőségét. Azzal kapcsolatban is megoszlanak a vélemények, hogy a tényítéletekből általában az értékítéletekre vagy szűkebben az imperatívuszokat tartalmazó normatív kijelentésekre történő levezetésekkel kapcsolatban húzta meg a határvonalat.¹⁰ Mindenesetre a hume-i passzust továbbgondoló kortárs megfogalmazás mindkét utóbbi lehetőséget magában foglalja, így a *logikai tézis* a következő:

Nem létezik az egymással konzisztens nem értékelő, illetve nem normatív állításoknak olyan halmaza, amelyből érvényes módon tudnánk következtetni értékelő, illetve normatív állításokra.¹¹

Az alábbiakban röviden szeretnék kitérni arra, hogy logikai tézis az önmagában vett érdekességén túl, az igazolhatóság problémája szempontjából tarthat igényt figyelmünkre. A tézist a következő ellenpéldák alapján szokták bírálni.

Például lehetséges találni olyan, akár egypremisszás, következtetéseket, amelyek aláássák a fenti tételt. Nézzük Arthur Prior példáit.

P1 A tea közkedvelt ital Angliában.

K Tehát a tea közkedvelt ital Angliában vagy az ígéreteinket minden esetben be *kell* tartanunk.

P1 Jones egy ember.

K Tehát amit minden embernek meg kell tennie, azt Jones-nak is meg *kell* tennie.

Úgy tűnik, hogy ezek a következtetések érvényesek, ugyanakkor esetükben a premisszák nem tartalmaznak értékelést, ám a konklúziók magukba foglalnak erkölcsi előírásokat. A példák mégsem kielégítőek, hiszen az első példa konklúziójába akár ellentétes tartalmú előírások is beilleszthetők, az érvényesség továbbra is fennáll. A második levezetés – etikai szempontból – egész egyszerűen semmitmondó. Morális igazságra egyik segítségével sem juthatunk. Éppen ezért a példáknak *csak logikai*, de *nem etikai* szempontból van jelentőségük. Azonban nézzünk egy másik példát.

P1 A pápa mindig igazat állít.

P2 A pápa azt állította, hogy a homoszexualitás helytelen.

K A homoszexualitás tehát helytelen.

¹⁰ Brown 2008. 79.

¹¹ Brink 1989. 149.

Ebben az esetben viszont nemcsak érvényes, de ráadásul etikai szempontból releváns következtetésről beszélhetünk. Úgy tűnik tehát, hogy a problémát megoldottuk: a hume-i logikai tézis szertefoszlik. Mégis, mivel az első premiszsa igazságával kapcsolatban lehetnek kételyeink, maga a konklúzió igazsága is kérdéses. Más szóval hiába érvényes a következtetés, etikai szempontból nem bizonyít semmit. Ezek a példák nem is győztek meg egyetlen olyan filozófust sem, aki az értékítéletek pusztá tényítéletek alapján történő bizonyíthatóságát kérdőjelezte meg.¹² Következésképpen a szóban forgó probléma a morális tartalmú állítások, tágabb értelemben egyáltalán az értékítéletek *bizonyításával* foglalkozik. A morális bizonyosságok deduktív levezetésének *helytállóságára* vonatkozik, ezt pedig – mint minden deduktív következtetéssel kapcsolatban – két szempontból kritizálhatjuk: a következtetésnek vagy az érvényességét, vagy valamely *premisszáját vonjuk kétségbe*. Bár kétségtelen, hogy a kritika elsősorban, illetve többnyire az érvényességre vonatkozik, nem törvényszerű, hogy csak erre vonatkozzon.

Mindezt azért tartom fontosnak megemlíteni, mert ha ez igaz, akkor – amint a bevezetőben utaltam rá – a logikai tézisnek éppen az értékítéletek bizonyíthatóságának szempontjából lehet további jelentősége. Azonban a dichotómiát az episztemikus értékek alapján bíráló kritika is éppen a *következtetéseinkre*, igazolási, bizonyítási eljárásainkra utal. Természetesen adódik tehát, hogy ezt a kritikát a logikai tézissel összevetve vizsgáljuk meg.

IV. EPISZTEMIKUS ÉRTÉKEK

Az erkölcsi tartalmú cselekvések természetes módon kapcsolódnak normákhoz, értékítéletekhez. Ezeket az értékeket két fő csoportra szokták osztani: az önmagában vett jót mint végső célt megkülönböztetik az elérését szolgáló, eszköz jellegű értékektől. Moore után szokás az angolszász erkölcsfilozófiában az előbbi a „jó”, az utóbbit – főleg, ha cselekvésről van szó – a „helyes” megnevezéssel illetni.¹³ A morálisan neutrális tartalmú emberi cselekvések is kapcsolódhatnak normákhoz, értékekhez, így az előbbi sémát ezekben az esetekben is alkalmazhatjuk: például jónak találjuk az egészségünk megőrzését, így mindazokat az eszközöket pedig helyesnek, amelyek elősegítik ezt a célt. Ezeknek a céloknak az elérése – legyenek akár morális tartalmúak, akár ebben a tekintetben neutrálisak ezek a célok – sokszor belátást, a környezet, a természet megismerését, a cselekedet következményeinek és előzményeinek megértését igénylik.

Már az eddigiek alapján is belátható, hogy a megismerés valamilyen értékkel bír a számunkra, ezért nyilvánvaló, hogy mindazok a képességek, eljárások,

¹² Vö. Zimmerman 2010. 110.

¹³ Lásd Moore 1981. 71–90; Prichard 1981. 110–125; Dancy 2004. 165.

módszerek is, amelyek elősegíthetik a tények feltárását. Ugyanakkor a megismerés önmagában vett cél is lehet; mindenesetre sokan vélik úgy, hogy az emberi tudás egy kitüntetett részét, a tudományos tudást többek között az jellemzi, hogy a tudományos igazság megismerését önmagában vett értékként, önmagában vett célként értelmezhetjük.¹⁴ A megismerés szerepének megítélését tehát párhuzamba állíthatjuk a cselekvések értékelésével: mindkettőre alkalmazható az értékeléseknek ugyanaz a sémája. Akárhogy is tekintjük a megismerést: önmagában vett célként vagy inkább csak eszközként, az *igazság* kiemelt értékkel rendelkezik.¹⁵ Ennek elérésére több különböző kutatási módot, eljárást tekinthetünk helyesnek, tehát értékesnek, mint például a *koherenciát*, az *egyszerűséget*, a *plauzibilitást*, és *szeszzerűséget*, de akár az *eleganciát* is. Tehát az igazságon túl, további *episztemikus értékeket* nevezhetünk meg.¹⁶ Feltételezéseink szerint ezek figyelembe vétele, alkalmazása során közelebb kerülhetünk a világ megismeréséhez. Úgy véljük, hogy a valóság megfelelő leírásában, az egymással adott esetben rivalizáló tényítéletek megfelelő kiválasztásában lehet szerepük.

Az episztemikus értékek tehát több aspektusból is irányíthatják a megismerést, adott esetben a tudományos megismerést. Az igazság önmagában is cél lehet, ám a tények megismerését további szempontok is befolyásolják: a megismerhető tények közül nem minden tarthat érdeklődésre számot, legalábbis nem minden ugyanolyan mértékben. A tudományos megismerés esetében is, a kutatásra érdemes problémák kiválasztásában fontos szempont lehet a *belső érdekesség*.¹⁷ Például nem biztos, hogy – önmagában *tekintve* – izgalmasnak ítéljük annak a ténynek az ismeretét, hogy egy nap alatt hány liter víz folyik le az országban található ereszcatornákbán. Ennél esetleg érdekesebbnek találjuk például a kozmosz megismerését. Ha már kiválasztottuk a problémát, szerepet kapnak a már említett, további episztemikus értékek: plauzibilitás, egyszerűség, koherencia stb. Különösen akkor, ha egy adott kérdésre két vagy több egyaránt meggyőző, de egymást kizáró elmélet adhat választ. Ezekben az esetekben többnyire annak a teóriának adunk prioritást, amely *egyszerűbb*, netalántán *elegánsabb* leírást ad a világról.¹⁸

Sokan hangsúlyozzák a megismerésnek ezeket a folyamatait és sokan mind-ebből arra a következtetésre jutnak, hogy a tények megismerése értékítéleteken alapul. Az elmélet analitikus körökben talán leginkább ismert megfogalmazója Hilary Putnam.¹⁹ *The Collapse of the Fact/Value Dichotomy and Other Essays* című művében hangsúlyozza, hogy két tételt mindenféleképpen el kell fogadnunk:

¹⁴ Vö. Hempel 1965. 333; Grimm 2008. 726–727; Pournari 2007. 673–674.

¹⁵ Az igazság szavának használata során magyar nyelvben könnyen asszociálhatunk morális tartalmakra is. Természetesen itt pusztán a ténybeli igazság (*truth*) említéséről van szó.

¹⁶ Vö. Putnam 2003. 30–33.

¹⁷ Vö. Allen 1996. 9.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Putnam 2003. 3–33; 135–145.

- (1) A pusztá tényítéletek elfogadása, igazolása előfeltételezi az értékítéleteket.
- (2) Ha nem akarunk a szubjektivizmus csapdájába esni, azokat az értékítéleteket kell tekintetbe venni, amelyek elősegítik a helyes, avagy objektív nézőpontot.²⁰

Véleménye szerint mindezek alapján könnyű belátni, hogy egyrészt maga az ismeretelmélet sem lehet pusztán deskriptív jellegű: bizonyos normák, eljárás-módok ajánlását nem nélkülözheti. De ettől függetlenül is megállapíthatjuk, hogy nem létezik értékítéletektől mentes megismerés. Következésképpen a tényítéletek *elválaszthatatlanok* az értékítéletektől.

Putnam úgy véli, hogy mindazok a filozófusok – például a logikai pozitivisták –, akik igyekeztek kiküszöbölni a megismerési folyamatok magyarázatából az értékítéleteket, ellentmondásra jutottak.²¹ Gondoljunk el például a következő helyzetet: valaki – mondjuk egy logikai pozitivista – tagadja az értékítéleteknek a megismerésben betöltött szerepét, és amellet érvel, hogy a tények megismerése nem igényel értékeléseket. Feltételezhető viszont, hogy miközben ezt az álláspontot kívánja védeni, magát a problémakört, ezen belül vélt igazságát fontosnak, vitára, illetve a vizsgálatra érdemesnek, tulajdonképpen értékesnek találja, és felismerésével kapcsolatos reflexióját, kutatását is az *igazság* értékelése motiválja. Álláspontja védelme során úgy véli, hogy az észszerűség, a plauzibilitás azt *követeli* tőlünk, hogy elfogadjuk az állítását. Úgy tűnik tehát, hogy az álláspont védelme önmagát cáfolja meg. Az ehhez hasonló elgondolások alapján Putnam – több filozófussal egyetértve – úgy véli, hogy megkérdőjelezhető a tények és értékek között feltételezett dichotómia.²² Érvelését a következőképpen summázhatjuk:

Mivel egy adott tényítélettel kapcsolatos vizsgálat és a mellette történő elköteleződés nem nélkülözheti az episztemikus tartalmú értékítéleteket, ezért a tényítéletek és az értékítéletek között feltételezett dichotómia hamis.²³

A következőket az alábbiak szerint tudunk leírni:

- (1) Egy tényítélettel kapcsolatos vizsgálat és a mellette történő elköteleződés nem nélkülözheti az episztemikus tartalmú értékítéleteket.
- (2) A tényítéletek és az értékítéletek között feltételezett dichotómia hamis.

²⁰ Putnam 2003. 135.

²¹ Putnam 2003. 31.

²² Vö. Allen 1996. 9.

²³ Putnam 2003. 30.

Putnam hangsúlyozza, hogy a logikai pozitivisták, elsősorban Rudolf Carnap komoly erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy az (1)-ben szereplő állítást cáfolják, véleménye szerint sikertelenül.²⁴ Az alábbiakban ezt az állítást csak érinteni fogom, és bizonyos kételyek megfogalmazását követően elfogadom. Ám ezt követően amellet érvelek, hogy az állítás elfogadásából sem következik a dichotómia cáfolata.

V. A KRITIKA KRITIKÁI

Mielőtt megvizsgálánánk, hogy miért nem következik a fenn említett érvelésből a dichotómia cáfolata, érdemes röviden kitérni a fenn említett következtetés (1) pontjára:

Egy tényítéttel kapcsolatos vizsgálat és a mellette történő elköteleződés nem nélkülözheti az episztemikus tartalmú értékítéleteket.

Komoly kétségeink lehetnek arra vonatkozóan, hogy hétköznapi vitáinkra, reflexióinkra vonatkozóan egyértelműen kijelenthetjük ezt: nagyon is lehetséges, hogy következtetéseink, a tényítéletek elfogadása ennél sokkal spontánabb módon alakul ki; egyáltalán nem biztos, hogy itt világosan megfogalmazott propozíciók formájában episztemikus tartalmú értékítéletek vezetnék megismerésünket. Persze a dichotómia tagadása szempontjából fontosabb lehet a tudományos tudás vizsgálata. Csakhogy még ebben az esetben is lehetséges, hogy a megismerést, a kutatást szabályozó normák a megismerés folyamán egyáltalán nem explicálhatók, a kutató nincs is tudatában velük. Ezt a lehetőséget még a következőképpen szűkíthetjük: valójában pusztán bizonyos szokások, készségek rögzüléséről van szó, amelyet a tanítvány a vizsgák, a publikációk írása, a közös kutatási munka során a tanárai, a tudományos tekintélyek útmutatása során hallgatólagosan elsajátít. Más szóval, a kutató tevékenységét nem közvetlenül határozzák meg az említett normák, egyszerűen csak egy elsajátított és idővel megszokott módszer követéséről van szó. Az, hogy megkérdés után ő maga is – esetleg hosszabb gondolkodást követően – hivatkozik ilyen normákra, csak annyit bizonyít, hogy utólagosan – korábban már hallott, ám a kutatást nem explicite és nem direkt módon befolyásoló értékekre hivatkozva – racionalizálja tevékenységét. A kutatók egy része időnként beszámol ilyen normakövetésekről, de ez nem bizonyítja, hogy minden tudós tevékenységét törvényszerűen, jól artikulálható episztemikus értékek irányítják. Ez az elgondolás talán nem is áll olyan távol több tudományfilozófus, például Polányi Mihály elgondolásaitól.²⁵

²⁴ Putnam 2003. 31, 141.

²⁵ Vö. Polányi 1994 I. 112.

Mindezt csak a lehetőség szintjén vetem fel. Ennél sokkal nagyobb problémát jelent az, hogy amennyiben el is fogadjuk ezt a tételt, ebből még mindig nem következik a dichotómia cáfolata.

- (1) Egy tényítélettel kapcsolatos vizsgálat és a mellette történő elköteleződés nem nélkülözheti az episztemikus tartalmú értékítéleteket.
- (2) A tényítéletek és az értékítéletek között feltételezett dichotómia (ezen belül a logikai tézis) hamis.

Nyilvánvaló, ha nem is szigorú formális logikai szempontból nézzük, akkor is szükség lesz a következő állítás beiktatására: Egy ilyen vizsgálat során a tényítélet és az episztemikus tartalmú értékítélet összekapcsolódik. A következtetést tehát így tudjuk feszesebbé tenni:

- (1) Egy tényítélettel kapcsolatos vizsgálat és a mellette történő elköteleződés nem nélkülözheti az episztemikus tartalmú értékítéleteket.
- (2) Egy ilyen vizsgálat során a tényítélet és az episztemikus tartalmú értékítélet összekapcsolódik.
- (3) A tényítéletek és az értékítéletek között feltételezett dichotómia (ezen belül a logikai tézis) hamis.

Nem gondolom azonban, hogy ezzel biztosan megmentettük a következtetést: véleményem szerint (1)-ből és (2)-ből *nem feltétlen* következik a (3) pontban szereplő állítás, így az (1) állításából *nem feltétlen* következik a dichotómia tarthatatlansága. Pontosabban a következtetés érvényessége azon múlhat, hogy miként értelmezzük az (1), illetve (2) állításokat. Putnam az episztemikus értékek vizsgálata során tulajdonképpen csak azokra a példákra, arra a gyakorlatra hivatkozik, amikor az episztemikus értékeket tartalmazó értékítéletek *szerepet játszanak* következtetéseink, igazolási eljárásaink során. Csakhogy ezekben az esetben a tényítéletek és az episztemikus értékítéletek ideiglenesen tartoznak össze, csak abban a formában és értelemben, hogy mindketten helyet kapnak a következtetésben. Így viszont kérdéses, hogy milyen értelemben beszélhetünk itt *összekapcsolódásról*. Annak érdekében, hogy ezt belássuk, próbáljuk meg formalizálni a Putnam által leírt tudományos megismerés folyamatát.

- P1 Csak két elméletünk van Z jelenség magyarázatára: X és Y .
- P2 A két elmélet egyforma mértékben magyarázza Z jelenséget.
- P3 X elmélet egyszerűbb magyarázatot nyújt Z jelenségre, mint Y elmélet.
- P4 Ha két elmélet egyforma mértékben magyaráz egy bizonyos jelenséget, akkor az egyszerűbb elméletet kell elfogadnunk. (Explicit vagy hallgatólagos normatív ítélet.)
- K X elméletet kell elfogadnunk Z jelenség magyarázataként.

Tegyük fel, hogy Z jelenség egy, a fizika tudománya által vizsgált jelenség, így X és Y egy-egy, a fizika tudománya által nyújtott magyarázat. A konklúzió X elmélet elfogadását tartalmazza. Ezek szerint a kutatás menetét, irányát befolyásoló norma egy következtetés premisszájaként írható le. A P3-as premisszában szereplő episztemikus értéket tetszés szerint lecserélhetjük, a plauzibilitás, az észszerűség vagy az elegancia stb. értékeire. Bár az első két esetben a premisszákat át kellene írni, az érvelésem szempontjából úgy tűnik nincs jelentősége, hogy melyik episztemikus értéket szerepeltetjük a következtetésben. Vizsgáljuk meg, hogy ez a példa sérti-e a dichotómia logikai tézisé! A tézis a következőképpen hangzott:

Nem létezik az egymással konzisztens nem értékelő, illetve nem normatív állításoknak olyan halmaza, amelyből érvényes módon tudnánk következtetni értékelő, illetve normatív állításokra.

A következtetésben szereplő konklúzió normatív tartalmú, de ebben az értelemben természetesen P4-es premissza is. Éppen ezért a példa nem cáfolja a logikai tézist, hiszen nem arra mutat rá, hogy pusztán a tényítéletek alapján következtetünk értékítéletekre, hanem olyan levezetést demonstrál, amelyben a premisszák között eleve szerepel normatív ítélet. Belátható, hogy bármilyen más episztemikus értéket veszünk fel a P3-as premisszában, ebben az értelemben a további példák ugyanígy nem cáfolják a logikai tézist. Ha tehát a tényítéletek és az episztemikus értékítéletek összekapcsolását pusztán annak alapján értelmezzük, hogy értékítéleteink szerepet kapnak következtetéseink, igazolásaink során, akkor kérdéses, hogy ennek alapján cáfolni tudjuk a logikai tézist. Más szóval, ahogy jeleztem, Putnam érvelésében az (1) és (2) pontban szereplő állításokból *nem feltétlenül* következik a (3)-as pontban szereplő állítás, így az (1) állításból *nem feltétlenül* következik a dichotómia tarthatatlansága.

Esetleg még felvethető, hogy nem pusztán következtetésként fogható fel a megismerés folyamata, márpedig eddigi érveink ezen a feltételezésen alapulnak. De ha eltekintünk a következtetésektől, akkor hogyan tudnánk elgondolni Putnam álláspontját és leírását a tudományos megismerés folyamatáról? Ha az episztemikus értékek megismerésbeli szerepét nem egy jól artikulálható következtetési sémában tudjuk visszaadni, akkor fennáll annak a lehetősége, hogy valójában eltúlozzuk jelentőségüket, hiszen ebben az esetben – amint már fentebb utaltunk rá – talán a megismerés folyamatában nem is bírnak akkora jelentőséggel.

Természetesen ellenvethetjük, hogy a P2-es premisszának köszönhetően csak egy aluldetermináltsági megismerési helyzetet tükröző példát emeltünk ki, ami félrevezető lehet, hiszen az ilyen esetekben eleve arról van szó, hogy több elmélet közül egy további értékítélet alapján választunk. Így az ilyen példánál könnyebben el tudjuk választani az értékelő ítéletektől az értékítéletet. De mi

van akkor, ha nem ez a helyzet? Mi van azokban az esetekben, amikor nem áll fenn ilyen jellegű dilemma, így a döntést sokkal közvetlenebbül határozzák meg az értékek? Úgy tűnhet, hogy az ilyen esetekben sokkal szorosabban fonódik össze a tényítélet az értékítéletekkel. Például, mint amikor választhatunk két termék, mondjuk két hőmérő, vagy éppen két gépkocsi között: az egyik egy újabb típusú, német gyártmány, a másik egy régebbi, olcsóbb darab. Ha nincsenek további adataink, a választás egyszerű, nem kíván mérlegelést, ezért fennáll annak lehetősége, hogy a tények – újabb típus, német gyártmány – már eleve értékelésekhez kapcsolódnak, még pontosabban szólva értéket fejeznek ki. Tehát puszta tényekből tudunk így értékekre következtetni. Ezek a példák ugyan nem episztemológiai értékeket – de legalábbis nem elsősorban episztemológiai értéket – tartalmaznak, mindenesetre úgy tűnik, hogy kiválóan példázzák a tények és értékek összefonódását – ezért érdemes lenne megvizsgálni őket. Vegyük a gépkocsira vonatkozó példát! A következőképpen tudjuk következtetési formába önteni:

- P1 X gépkocsi újabb típusú és német gyártmány.
- P2 Y gépkocsi régi, megbízhatatlan gyártmány.
- P3 Az egyik gépkocsit szeretném megvásárolni.
- K X gépkocsit kell (helyes) választanom.

Természetesen a következtetés tartalmaz kimondatlan „tényítéleteket”, enthümemákat. Nevezetesen, hogy „az újabb és német gyártmány jobb, mint a régi és megbízhatatlanabb”, továbbá, hogy „azt kell (helyes) vásárolnom (választanom), ami jobb”. Ha ezzel szemben úgy véljük, hogy egy ilyen, relatívan spontán hétköznapi helyzetet erőltetett következtetési sémában ábrázolni, akkor számolnunk kell azzal a már a fentiekben többször kiemelt lehetőséggel, hogy az ilyen helyzetekben egyáltalán nem biztos, hogy itt világosan megfogalmazott proposíciók formájában visszaadható következtetésről van szó. Ebben az esetben viszont az is kétséges, hogy beszélhetünk-e világosan explicált értékítéletekről, így az is kétségbe vonható, hogy az ilyen példák ténylegesen ellentmondhatnak a logikai tézisnek. Ha viszont ragaszkodunk a következtetési sémához, akkor el kell ismernünk, hogy a következtetés hiányos, és az alábbiak szerint ábrázolhatjuk:

- P1 X gépkocsi újabb típusú és német gyártmány.
- P2 Y gépkocsi régi, megbízhatatlan gyártmány.
- P3 Az egyik gépkocsit szeretném megvásárolni.
- P4 Az újabb és német gyártmány jobb, mint a régi és megbízhatatlanabb.
- P5 Azt kell (helyes) vásárolnom (választanom), ami jobb.
- K X gépkocsit kell (helyes) választanom.

Belátható, hogy a logikai tézisünket, miszerint *nem létezik az egymással konzisztens nem értékelő, illetve nem normatív állításoknak olyan halmaza, amelyből érvényes módon tudnánk következtetni értékelő, illetve normatív állításokra*, az ilyen jellegű példák nem fogják cáfolni. Mindezek ellenére ezek a cáfolatok még nem osztják el azt a gyanút, hogy lehetséges olyan további példákat találni, ahol az értékítéletek ugyanolyan mértékben tekinthetők tényítéleteknek, mint értékítéleteknek, és megfordítva. Témánk szerint ezek a példák abban az esetben válhatnak érdekessé, ha esetükben az értékítéletek episztemikus értékeket tartalmaznak.

A fentiekben megpróbáltuk „betű szerint értelmezni” Putnam érveit az episztemikus értékekre vonatkozóan. Kimutattuk, hogy önmagában az a gyakorlat, miszerint az ilyen értékelések helyet kapnak, sőt fontos szerepet töltenek be következtetéseinkben, igazolásainkban, vizsgálatainkban, nem cáfolja a logikai tézist. A jóindulat elve azonban megköveteli tőlünk, hogy továbbgondoljuk ezeket az érveket és újraértelmezzük a Putnam érvében szereplő (1) állítást. Ennek értelmében: *Egy tényítélettel kapcsolatos vizsgálat és a mellette történő elköteleződés nem nélkülözheti az episztemikus tartalmú értékítéleteket*. Lehet, hogy ezt inkább úgy lenne szerencsésebb értelmeznünk, hogy minden vizsgálatunk, következtetésünk, igazolási kísérletünk episztemológiai értékeket előfeltételez, és ezen belül ezek egyes példái esetében olyan episztemikus értékek szerepelhetnek, amelyek objektív tényeket is kifejeznek. Ebben az esetben a tények és értékek elválaszthatatlansága jelentheti azt is, hogy bizonyos, a tényekre referáló ítéleteink egyben értékítéletek is. Erre a feltételezésre annál inkább jogunk lehet, mivel Putnam – bár inkább az erkölcsi értékekkel kapcsolatban – említett művének további fejezeteiben hangsúlyozza, hogy bizonyos fogalmaink egyszerre lehetnek értékelők és ezáltal normatívak, és ugyanakkor faktuálisak is. Ilyenek az úgynevezett *gazdag etikai* fogalmak, mint például a *kegyetlenség*, amelynek a segítségével egyszerre tudunk objektív érvénnyel leírni és egyúttal pejoratív tartalommal értékelni egy, a pusztán tények világába tartozó eseményt.²⁶

Ha találnánk olyan, episztemológiai értékeket magába foglaló esetet, amelyben ez az érték ugyanígy egyszerre szerepelhet tényítéletekben, miközben rendelkezik egy értékelő funkcióval is, akkor Putnam érvében szereplő (2) állítás, vagyis az értékek és a tények összekapcsolására vonatkozó ítélet is új értelmet nyerhetne, ezáltal felmerülhetne a (3) állítás megalapozásának, vagyis a dichotómia – ezen belül a logikai tézis – cáfolásának lehetősége. Az episztemikus értékek szerepének fenti értelmezése alapján azért sem lehetséges cáfolni a logikai tézist, mivel az aluldetermináltságot tükröző példánkban szereplő episztemikus „értékünk,” az egyszerűbb magyarázat elve, önmagában még nem is feltétlen rendelkezik egyértelmű normatív tartalommal, tehát egy további normatív ítéletet vettünk fel a következtetésben P4-es premisszaként. Innen könnyű volt

²⁶ Putnam 2003. 34.

kimutatni, hogy a premisszák között eleve találhatunk normatív ítéletet, illetve értékítéletet, így például a logikai tézist nem sértettük meg. De vajon van-e olyan „episztemikus” érték, amely önmagában fejezhet ki tényt, illetve értéket is? Úgy tűnik, hogy ennek a problémának a továbbgondolása valóban veszélyeztetheti a logikai tézist, hiszen akkor szerepelhet olyan tényítélet is a premisszák között, ami egyben értékelő is, így segítségével már érvényes módon következtethetünk értékítéletre. Vegyük talán az egyik legriviálisabb példát: választanunk kell az igaznak, illetve a hamisnak mutatkozott elméletek közül. Azt hiszem, hogy minden további nélkül az *igaz* elméletet választanánk, és meglehetősen furcsának tűnhet a másik alternatíva választása. Ez azt sugallhatja számunkra, hogy az igazság olyan episztemikus érték, amely egyszerre fejezhet ki értéket és tényt is.²⁷

P1 X elmélet igaznak mutatkozott.

P2 Y elmélet hamisnak mutatkozott.

K X elméletet kell (helyes) választanom.

A levezetés teljesen meggyőzőnek mutatkozik, ennek ellenére bizonyos problémákra szeretném felhívni a figyelmet. Mindenekelőtt arra, hogy szigorú szempontból még ez az eset sem feltétlen cáfolja a logikai tézist. Ugyanis a következtetés érvényessége előfeltételezi, hogy az igazság mint episztemikus érték ténylegesen értéket foglal magában, illetve normatív tartalommal is rendelkezik. Ebben az esetben viszont megint csak nem cáfoltuk a logikai tételt, hiszen az a következőképpen hangzik: *nem létezik az egymással konzisztens nem értékelő, illetve nem normatív állításoknak olyan halmaza, amelyből érvényes módon tudnánk következtetni értékelő, illetve normatív állításokra*. Más szóval a logikai tételt csak abban az esetben tudnánk cáfolni, ha a premisszák között kizárólag *nem értékelő*, illetve *nem normatív* állítások szerepelnének, miközben érvényes módon következtethetnénk az értékítéletet tartalmazó konklúzióra. Csakhogy a példánkban szereplő következtetés éppen annak köszönheti érvényességét – ha beszélhetünk ilyenről –, hogy az igazság fogalma – mindamelllett, hogy faktuális tartalommal rendelkezik – értékelést, normativitást foglal magába.

Ezenkívül még egy fontos problémára hadd hívjam fel a figyelmet. Mindazok mellett, hogy meggyőzőnek tűnik a levezetés, valójában szigorú szempontból nem érvényes, és további, legalább egy premisszát igényel.

P1 X elmélet igaznak mutatkozott.

P2 Y elmélet hamisnak mutatkozott.

P3 Amely elmélet igaznak mutatkozik, azt kell (helyes) választanom.

K X elméletet kell (helyes) választanom.

²⁷ Természetesen itt most nem a morális értelemben vett igazságról van szó.

Az újabb premissza értékelő, illetve normatív tartalmú, ezért a kibővített következtetés a logikai tézist természetesen egyáltalán érinti. Ez az észrevétel egy további problémára is felhívja a figyelmet, nevezetesen arra, hogy Az episztemikus értékek, akárcsak a Putnam által említett gazdag etikai fogalmak korántsem olyan egyenlő mértékben és egyértelműen foglalják magukba mind az értékelő, mind afaktuális aspektust, mint azt első pillantásra gondolnánk, illetve amennyire ezt Putnam maga sugallja. Tulajdonképpen arról van szó, hogy egyesek inkább értékelő aspektussal, míg mások inkább faktuális tartalommal rendelkeznek, továbbá a kevésbé jellemző aspektus *nem feltétlenül* kapcsolódik hozzájuk szükségszerűen. Vegyük például a lopás fogalmát. Ezt egyértelműen a gazdag etikai fogalmak közé sorolhatjuk, és tényleg úgy tűnik, hogy egyszerre lehet a segítségével leírni egy ténybeli állapotot (például azt, hogy Péter meglopta Pált), ugyanakkor, ugyanazon ítélet segítségével egy pejoratív értékelésre is felhívni a figyelmet. Nehéz ugyanis a következtelenség veszélye nélkül leírni a lopás tényét, majd arra következtetni, hogy Péter helyesen járt el. Valójában mégsem ilyen egyszerű a helyzet. Ugyanis eltekintve attól a ténytől, hogy bizonyos *feltételek mellett* Péter lopása akár helyesnek is tekinthető (például egy terrorista fegyverét lopta el ártatlan emberek megmentésének szándékával), kimutatható, hogy a lopás fogalmához nem szükségszerűen kapcsolódik a pejoratív tartalom: bizonyos kultúrákban, szubkultúrákban még pozitív értékelő aspektussal is rendelkezhet. A kegyetlenség fogalmával viszont sokkal inkább az mondható el, hogy olyan mértékben összekapcsolódott értékelő tartalommal, hogy szinte már elsősorban értékelő fogalomnak tekinthető.

Ugyanígy az episztemikus értékek esetében. Mint láttuk, az *egyszerűség* vagy a *koherencia* esetében sokkal inkább a faktuális tartalom a jelentős, míg a *plauzibilitás*, az *igazság* esetében az értékelő tartalom jelentősebbnek tűnik az előzőekhez képest. De még az *igazság* esetében is elvonatkoztathatunk az értékelő tartalomtól, annak ellenére is, hogy figyelembe kell vennünk azt a tényt, hogy a nyelvünkben milyen könnyen asszociálhatunk a morális értelemben vett igazságra (igazságosságra) vele kapcsolatban. Egy vitában, kutatásban, vizsgálatban az igazság megkérdőjelezhetetlen értéknek mutatkozik, ám ne felejtjük el, ezekben az esetekben eleve az igazság kiderítésének szándékával kezdtünk tevékenységünkbe. Ettől a szándéktól függetlenül korántsem olyan biztos, hogy az igazság önmagában vagy éppen más esetben ilyen értékkel rendelkezik. Ahogy már Hume is említette: az emberek – az ilyen helyzetektől függetlenül – nem igazán törődnek vele, nem sok örömet merítenek belőle. Természetesen mindez a tézisünket is érintheti. Ugyanis ha igaz, hogy az igazság értékelése attól függ, hogy egy sajátos szituációban célként fogjuk fel, akkor valójában az ilyen szituációban megjelenő következtetés sémájában az igazságot megállapító ítéletek mellett szükség van a célomat, szándékomat megjelenítő premisszára is. Ezt követően pedig azzal a kantianus kérdésfeltevéssel szembesülhetünk, hogy vajon a pusztán szándék, a céltételezés ténye maga után vonja-e a szándék – ese-

tünkben az *igazság* – követésének normativitását.²⁸ Nincs szükség esetleg már a premisszák között értékítéletek, illetve normatív kijelentések felvételére? Ezzel el is jutottunk az értékítéletek igazolásának problémájához.

Mindezeket a nehézségeket félretéve azonban azt is mondhatnánk, hogy az episztemikus értékek szerepének hangsúlyozása arra viszont rámutathat, hogy az értékítéleteket gyakorlatilag mindig döntésünk során előfeltételezzük, így a dichotómia problémája végső soron álprobléma. Az alábbiakban szeretnék rámutatni, hogy ez nem így van.

Tételezzük fel, hogy elfogadjuk a tényítéletek és a morális tartalmú értékítéletek közötti dichotómiát: nem hiszünk abban, hogy pusztán tényítéletekből levezethetők lennének erkölcsi ítéletek. Ez még mindig nem ad okot arra, hogy feltétlen lemondjunk a morális vitákról, érvekről. Ugyanis ha a következtetéseinkben premisszaként szereplő értékítélet elfogadjuk, minden további nélkül képesek vagyunk érvényes következtetéseket megfogalmazni. Nézzük az alábbi példát:

P1 József hazudik Péternek.

P2 József és Péter is ember. (Kimondatlan „tényítélet”, enthüméma.)

P3 Minden ember, aki hazudik egy másik embernek, helytelenül cselekszik.

K József helytelenül cselekszik.

A következtetés érvényes és P3-as ítélet elfogadását követően akár helytállónak is tekinthetjük. De mi van akkor, ha éppen P3-as premisszát kívánjuk megvizsgálni és igazolni? Ha erre teszünk kísérletet, akkor elméletileg két lehetőség áll fenn: Az egyik esetben az igazolás során ismét egy olyan következtetést kapunk, ahol legalább az egyik premissza értékelő jellegű. Ha ezt ismét igazolni kívánjuk, akkor egy újabb következtetést alkalmazunk mindaddig, amíg nem találunk egy olyan értékítéletet, amely igazolható, ezáltal elfogadható mutatkozik. Máskülönben a sor végtelennek bizonyul.²⁹ A másik esetben eljutunk olyan faktuális állításokhoz, amelyek kétségbevonhatatlannak mutatkoznak számunkra és ezek segítségével igazoljuk a kérdéses értékítéletet. Azonban éppen abból a feltételezésből indultunk ki, hogy elfogadjuk a tényítéletek és a morális tartalmú értékítéletek közötti dichotómiát: nem hiszünk abban, hogy pusztán tényítéletekből levezethetők lennének erkölcsi ítéletek. Következésképpen ez a második alternatíva nem létezhet számunkra. Marad tehát az a lehetőség, hogy a morális ítéleteinket egy másikkal indokoljuk. Ha viszont nem fogadjuk el az erkölcsi ítéletek önevidenciájának lehetőségét, akkor mindebből arra következtethettünk, hogy végső soron tehát a morális ítéleteink teoretikusan *védtelemek*.

²⁸ Vö. Black 1983. 537–564.

²⁹ Vö. Foot 1981. 453.

Ezzel a példával arra kívántam utalni, hogy annak kimutatása, hogy a morális érveléseink során rendelkezünk eleve elfogadott erkölcsi ítéletekkel, még nem feltétlen oldja meg a morális ítéletek és a pusztán faktuális állítások között feltételezett dichotómiából fakadó problémákat. Ha ez igaz, akkor ugyanez vonatkozhat a többek között Putnam által elfogadott érvelésre is. A dichotómia elfogadását vagy elutasítását abszolút nem befolyásolhatja annak a ténynek a hangsúlyozása, hogy a megismerési folyamatokat az episztemikus értékek előfeltevése befolyásolja. A fent említett, tudományos következtetést sematizáló és az imént említett erkölcsi levezetés tehát párhuzamba állítható egymással: ahogy az erkölcsi tartalmú következtetés vizsgálata során éppen a morális tartalmú állítások bizonyulhatnak védtelennek, ugyanígy a Putnam által hangsúlyozott megismerési folyamatok vizsgálata során az episztemikus értékítéletek is megkérdőjeleződhetnek. Igazolásuk során ugyanúgy fennállhat annak lehetősége, hogy az egyik episztemikus értékítéletet egy másik ilyen típusú értékítélettel próbálom igazolni *ad infinitum*. Putnam által sokat hivatkozott episztemikus érték, az egyszerűség értéke is védtelennek bizonyulhat: végső soron miért is kell minden esetben az egyszerűbb magyarázatot elfogadnunk?

VI. ÖSSZEGZÉS

A dolgozat első felében igyekeztem bemutatni az úgynevezett logikai tézist. Ezt követően megpróbáltam Putnam dichotómiával szemben felhozott érvét „betűszerint értelmezni”, és amellet érvelni, hogy a szóban forgó dichotómiát, illetve, pontosabban, az ennek gerincét képező logikai tézist nem cáfolhatjuk pusztán annak segítségével, hogy rámutatunk arra a tényre, miszerint a megismerés folyamatában – adott esetben a tudományos megismerés folyamatában – eleve használunk vagy előfeltételezünk episztemikus értékeket. Ugyanúgy, ahogy a morális ítéletek és a faktuális ítéletek között feltételezett dichotómiát sem oldjuk fel azért, hogy hangsúlyozzuk az erkölcsi ítéletek előfeltevéseinek gyakoriságát. Ezt követően igyekeztem Putnam érveit továbbgondolva arra rámutatni, hogy az előbbinél sokkal nagyobb kihívást jelenthet a logikai tézis számára, ha az episztemikus értékeket megpróbáljuk úgy értelmezni, hogy ezek egyszerre tartalmaznak értékelő és faktuális tartalmat, miközben rámutattam azokra a problémákra is, amelyeket ez az értelmezés maga után vonhat.

IRODALOM

- Black, M. 1981. A „van” és a „kell” közötti szakadék. Ford. Lónyai Mária (szerk.) *Tények és értékek*. Budapest, Gondolat. 537–564.
- Brink, David O. 1989. *Moral Realism and the Foundations of Ethics*. New York, Cambridge University Press.
- Brown, Stephen R. 2008. *Moral Virtue and Nature*. London – New York, Continuum.
- Dancy, Jonathan 2004. *Ethics Without Principles*. Oxford, Clarendon Press.
- Dancy, Jonathan 2006. Nonnaturalism. In David Copp (szerk.) *The Oxford Handbook of Ethical Theory*. Oxford, Oxford University Press. 122–145.
- Frankena, William K. 1981. A naturalista hiba. Ford. Takács Ferenc. In Lónyai Mária (szerk.) *Tények és értékek*. Budapest, Gondolat. 136–158.
- Grimm, Stephen R. 2008. Epistemic Goals and Epistemic Values. *Philosophy and Phenomenological Research*. 77/3. 725–744.
- Hampshire, Stuart 1981. Morálfilozófiai tévedések. Ford. Lónyai Mária. In Lónyai Mária (szerk.) *Tények és értékek*. Budapest, Gondolat. 243–272.
- Hempel, Carl G. 1965. *Aspects of Scientific Explanation and Other Essays in the Philosophy of Science*. New York, The Free Press.
- Hume, David 2006. Értekezés az emberi természetről. Ford. Bence György. Budapest, Akadémiai.
- Kennett, Jeanette – Fine, Cordelia 2008. *Internalism and the Evidence from Psychopaths and ‘Acquired Sociopaths’*. In Walter Sinnott-Armstrong (szerk.) *Moral Psychology*. A Bradford Book. Cambridge/MA – London, The MIT Press. 173–190.
- Moore, George Edward 1981. Principia Ethica. Ford. Lónyai Mária. In Lónyai Mária (szerk.) *Tények és értékek*. Budapest, Gondolat. 51–105.
- Pigden, Charles R. 1989. Logic and the Autonomy of Ethics. *Australasian Journal of Philosophy*. 67/2. 127–151.
- Pigden, Charles R. 1993. Naturalism. In Peter Singer (szerk.) *A Companion to Ethics*. Oxford, Blackwell. 421–431.
- Polányi Mihály 1994. *Személyes tudás*. I–II. Budapest, Atlantisz.
- Pournari, Mária 2007. The Distinction Between Epistemic and Non-Epistemic Values in the Natural Sciences. *Science & Education*. 17/6. 669–676.
- Prichard, Harold A. 1981. Hibán alapuló morálfilozófia. Ford. Lónyai Mária. In Lónyai Mária (szerk.) *Tények és értékek*. Budapest, Gondolat. 106–135.
- Putnam, Hilary 2003. *The Collapse of the Fact/Value Dichotomy and Other Essays*. Cambridge/MA, Harvard University Press.
- Shafer-Landau, Russ 2003. *Moral Realism. A Defence*. Oxford, Clarendon Press.
- Sylvester, Robert Peter 1990. *The Moral Philosophy of G. E. Moore*. Philadelphia, Temple University Press.
- Witkowski, Ken 1975. The ‘Is-Ought’ Gap: Deduction or Justification? *Philosophy and Phenomenological Research*. 36/2. 233–245.